

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СИНОНІМИ ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ АКТИВНОГО СЛОВНИКА
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

Виконала: здобувачка 2 курсу,
групи РО1-М20z
спеціальності 013 Початкова освіта
Бойчук Мар'яна Володимирівна

Керівник: **Мартіна О.В.**,
кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент: **Гордійчук М.С.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ВИВЧЕННЯ СИНОНІМІВ У ПОЧАТКОВОМУ КУРСІ РІДНОЇ МОВИ.....	8
1.1. Лінгвістична природа синонімів та їх роль в увиразненні мовлення молодших школярів.....	8
1.2. Аналіз навчально-методичної літератури з проблеми дослідження.....	22
РОЗДІЛ II. ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ СИНОНІМАМИ.....	34
2.1. Робота над синонімами в практиці початкового навчання української мови.....	34
2.2. Система навчальних вправ на використання синонімів у мовленні.....	46
2.3. Результати експериментально-дослідного навчання.....	67
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТОК.....	90

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку української освіти характеризується активним пошуком ефективних методів і засобів навчання, модернізацією змісту роботи вчителя, новими дидактичними стратегіями на компетентнісних засадах. Потреби сьогодення вимагають посилити практичне й виховне спрямування мовної освіти, формування в процесі вивчення всіх навчальних предметів мовно-мовленнєвої культури особистості [10, с. 24].

До пошуку продуктивних шляхів підвищення якості освіти спонукають Державні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, закони України «Про освіту», «Про нову українську школу», Освітня програма початкової школи в науково-педагогічному проекті «Інтелект України» та інші [18, с. 29].

Основне завдання, яке стоїть перед школою, полягає у переході від знаннєвої парадигми до компетентнісної. «Реалізація компетентнісного підходу передбачає спрямованість навчання на розвиток і формування ключових компетенцій. У цьому процесі важливе місце посідає вивчення української мови. Це не тільки предмет у системі початкової освіти, а засіб соціалізації особистості, опанування знаннями з інших наук. Важливо зазначити, що мова є носієм національної культури, духовності, засобом національно-патріотичного виховання, і роль учителя в становленні мовленнєвої особистості є провідною» [28, с. 27].

«Готовність суб'єкта використовувати мову в своїй діяльності називають мовленнєвою здібністю. У сучасній психології розроблено модель мовленнєвої здібності, в якій закладено, з одного боку, найважливіші складові мовної системи, а з іншого – основні види мовленнєвої діяльності: слухання й розуміння (аудіювання), говоріння, читання й письмо» [8, с. 24]. Серед рівнів мовленнєвої здібності (рівень правильності – дотримання мовних норм; нормативність мовлення; рівень швидкості – обґрунтований розподіл мовленнєвої дії в часі; рівень адекватного вибору – вибір мовних форм на основі адекватності висловлювання програмі

(здуму), ситуації спілкування, зорієнтованості на слухача, його можливості у сприйнятті словесної інформації); найвагомим, з погляду нашої проблеми дослідження, є рівень насиченості – багатство словника й граматичних форм, виражальних мовних засобів [9, с. 14].

З огляду на ту надзвичайно важливу роль, яку відіграє лексика в комунікативно спрямованому навчанні мови, проблема розвитку зв'язного мовлення учнів висуває на одне з провідних місць словникову роботу.

Набуті в початкових класах уміння користуватися лексикою української мови допомагають учням точніше передавати свої думки, сприяють їхньому загальному розвитку. Ще К.Д.Ушинський зазначав: «Дитина, яка не звикла схоплювати значення слова, неясно розуміє або зовсім не розуміє його справжнього змісту і не набула навичок розпоряджатися ним вільно в усній і писемній мові, завжди потерпає від цієї корінної вади при вивченні будь-якого іншого предмета» [66, с. 30].

Концепція навчання і виховання засобом рідного слова сформульована у працях В. Сухомлинського: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова» [65, с. 102]. У сучасних умовах функціонування національної системи освіти й виховання в Україні творча спадщина В. Сухомлинського набуває нового змісту.

Дослідженням означеної проблеми за різними напрямками займається низка науковців (А. Богуш, М. Вашуленко, Т.Капітонова, С. Караман, Л. Паламар, К. Пономарьова, Л. Попова, Н.Сіранчук, О. Соловйова, О. Хорошковська, Н. Чепелюк та інші). Відтак, М. Вашуленко «розкриває методику вивчення елементів лексикології» [9, с. 78], О. Хорошковська «аналізує способи семантизації слова» [67, с. 57], Пономарьова К.І. в дисертаційному дослідженні пропонує «систему вправ, спрямованих на збагачення словникового запасу учнів початкових класів дієслівними формами» [48, с. 46]. Н. Сіранчук «розкриває шляхи формування лексичної компетентності молодших школярів засобами лексичних вправ» [60, с. 79].

Одним із джерел «збагачення словникового запасу й увиразнення мовлення школярів є вивчення синонімів, які надають мові точності, ясності, барвистості. Саме за допомогою синонімів досягається точність зображення предмета, чіткість висловлення думки, урізноманітнення виражальних засобів мовлення» [12, с. 28].

На важливість систематичного збагачення мовлення учнів синонімами звертали увагу М.С.Рождественський, М.Р.Львов, Т.Г.Рамзаєва. Проблемі вивчення синонімії в шкільному курсі мови присвячували свої роботи методисти В.Я.Мельничайко, Л.М.Марченко, М.С.Вашуленко, А.М.Гольдберг, М.І.Оморокова, К. Пономарьова, Г.І.Сніткіна, Н.К.Нікітіна, Ю.В.Новікова та інші.

Ця проблема і сьогодні викликає інтерес, оскільки «синоніми є одним із найважливіших явищ у лексичній системі мови, вони відіграють важливу продуктивну роль у мовленні як засіб точного й образного висловлення думки, стилістичної диференціації текстів. Водночас методика вивчення синонімів у закладі загальної середньої освіти, і в її початковій ланці зокрема, залишається недостатньо розробленою» [15, с. 24].

Окремим аспектам роботи з синонімами на уроках рідної мови в школі присвячені дослідження О.І.Артемової, В.І. Бадер, Н.А.Гац, Т.Л.Грубої, Р.Г.Ізмайлової, Н.І.Лазаренко, Л.М.Марченко, Л.Б.Попової, К.А.Сидоренко.

Однак проблема збагачення словника молодших школярів синонімами з метою використання їх у мовленні і сьогодні актуальна і потребує подальшого дослідження в методиці викладання української мови в початковій школі.

«Спостереження за методикою роботи над синонімами в початкових класах та вивчення рівня знань і вмінь учнів з цієї теми дають підстави для висновку, що ця робота проводиться несистемно, від випадку до випадку. І як наслідок – мовлення значної кількості наших школярів характеризується безбарвністю і невиразністю» [28, с. 22].

«Обмеженість активного синонімічного словника учнів, а також невміння добирати та привільно вживати слова, найбільш точні і влучні для певної мовленнєвої ситуації чи висловлювання, є однією з причин численних та

різноманітних мовленнєвих недоліків, які учні допускають в усному мовленні та самостійних письмових роботах» [28, с. 22].

Ліквідувати ці недоліки, піднявши таким чином рівень мовленнєвої культури дітей, можливо, якщо «вивчення синонімів буде здійснюватися в певній системі, яка забезпечить свідоме засвоєння синонімічних рядів та вироблення вмінь вживати найбільш влучні слова з ряду в усному і писемному мовленні» [38, с. 21].

Таким чином, «недостатньо реалізовані можливості збагачення словника молодших школярів синонімами та застосування їх в усному і писемному мовленні, а також актуальність цієї проблеми на сучасному етапі вдосконалення змісту і методики навчання української мови в початкових класах» [28, с. 22] зумовили вибір теми нашого дослідження: *«Синоніми як засіб збагачення активного словника молодших школярів»*.

Об'єктом дослідження є процес розвитку мовлення учнів на уроках української мови в початкових класах, а *предметом* – збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами як засіб увиразнення їхнього мовлення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити систему вправ із синонімами, що забезпечить збагачення синонімічного словника учнів і вироблення в них уміння використовувати його в мовленнєвій діяльності.

Відповідно до мети в дослідженні передбачалося розв'язання таких *«завдань»*:

- вивчити лінгвістичну, психолого-педагогічну, лінгводидактичну та методичну літературу з проблеми дослідження;
- виявити рівень знань і вмінь, набутих молодшими школярами в результаті практичної роботи над синонімами на уроках української мови в межах діючої програми;
- відібрати найчастотніші синонімічні ряди виучуваних частин мови, які були б доступні для розуміння, засвоєння і вживання молодшими школярами;
- розробити систему вправ, яка сприяла б збагаченню словникового запасу молодших школярів синонімами і формуванню вмінь свідомо і правильно вживати їх у власному мовленні;

- на основі експериментального дослідження обґрунтувати доцільність і ефективність вивчення синонімів як засобу увиразнення мовлення молодших школярів» [28, с. 22].

У процесі дослідження зроблено *припущення*: ефективність процесу збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами, «якість мовленнєвого розвитку учнів підвищаться, якщо методична система передбачатиме: 1) засвоєння синонімічних рядів, усвідомлення значенневих відтінків близьких за значенням слів; 2) осмислення функціональної ролі синонімів у мовленні; 3) поетапне формування лексичних і мовленнєвих умінь на основі відповідної системи вправ; 4) раціональне використання активних форм організації навчальної діяльності учнів, ефективних методів та прийомів роботи» [19, с. 23].

Для розв'язання поставлених завдань та перевірки висунутої гіпотези в процесі роботи застосовувались такі **«методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз і узагальнення лінгвістичних, психолого-педагогічних та лінгво-методичних джерел з теми дослідження; аналіз навчальних програм і підручників з української мови для початкових класів; метод теоретичного аналізу й синтезу на етапах визначення мети, предмета, гіпотези, завдань дослідження; синтезування результатів експерименту, визначення їх наукової новизни;

– *емпіричні*: спостереження й аналіз уроків з огляду на проблему дослідження; індивідуальні бесіди з учнями та вчителями; констатуючі зрізи і формуючий експеримент; методи статистичної обробки і якісного аналізу результатів дослідження» [28, с. 22].

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають «у теоретичному обґрунтуванні і практичному впровадженні в початковий курс української мови методики збагачення словникового запасу молодших школярів, у розробці системи вправ і завдань, спрямованих на формування в учнів початкових класів знань про значеннєві відтінки синонімів та їх функціональну роль у мовленні для увиразнення власних висловлювань, підвищення мовленнєвої культури молодших школярів» [28, с. 22].

Практична цінність роботи визначається її спрямованістю на підвищення ефективності вивчення лексики (зокрема синонімів) в початковому курсі української мови. Основні положення, висновки та рекомендації дипломного дослідження, розроблений навчальний словник синонімів для учнів початкових класів, а також система навчальних вправ, яка передбачає збагачення синонімічного словника учнів, усвідомлення функціональної ролі синонімів у мовленні та доцільне використання їх у власних висловлюваннях з метою увиразнення, можуть бути використані студентами під час педагогічної практики, для підготовки до практичних занять з методики викладання української мови.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбувалися на уроках української мови та літературного читання в початкових класах та під час проходження педагогічних практик.

Матеріали роботи доповідалися на науково-практичних студентських звітних конференціях, заслуховувалися на засіданні кафедри.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел.

У I розділі здійснено теоретичний аналіз лінгвістичної та науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми, проаналізовано стан роботи над синонімами в практиці початкового навчання рідної мови.

У II розділі визначено наукові засади і принципи експериментально-дослідного навчання, розроблено систему тренувальних вправ вивчення синонімів та використання їх у мовленні; подано результати експериментально-дослідного навчання.

В кінці роботи подаються загальні **висновки** за результатами досліджень.

У списку використаних джерел наведено перелік наукових праць, використаних автором у процесі дослідження.

ВИСНОВКИ

1. «Проблема розвитку мовлення як важливого компонента формування дитячої особистості не може бути вирішена без постійної уваги до словникової роботи з огляду на ту важливу роль, яку відіграє лексика в комунікативно спрямованому навчанні української мови» [42, с. 22].

2. «Однією з передумов успішного мовленнєвого розвитку молодших школярів є функціональний підхід до вивчення лексики, зокрема вивчення синонімів як одного з джерел збагачення словникового запасу й увиразнення мовлення учнів» [21, с. 28].

3. Аналіз методичної літератури з проблеми, програм і шкільних підручників з української мови, результатів виконання учнями спеціальних завдань та творчих письмових робіт дали підстави для висновків про доцільність і доступність цієї роботи в початкових класах.

4. «Ефективність роботи над збагаченням синонімічного словника молодших школярів та формуванням умінь використовувати синоніми з метою увиразнення мовлення забезпечується раціональним добором методів (пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, проблемного, евристичного) та форм (групової, парної, індивідуальної) організації навчання; системою тренувальних вправ, яка відповідає лінгвістичним, психологічним і дидактичним вимогам; використанням у процесі дослідного навчання мінімізованого словника синонімів для учнів початкових класів, укладеного за частинами мови» [58, с. 23].

5. Спостереження в процесі експерименту показали, що «запропонована методична система вивчення синонімів внесла в освітній процес ряд позитивних моментів: завдяки раціональному добору мовного матеріалу, методів і форм організації навчання підвищився інтерес до вивчення української мови, більш свідомим став підхід до використання в мовленні мовних засобів, мовного оформлення власних думок» [24, с. 92].

6. Серед передумов ефективності експериментального навчання виділяються: тісний взаємозв'язок експериментальної системи вправ з діючими навчальними програмами з української мови, опора на знання учнів, що підвищує її доступність

та ефективність, усуває суперечності між дослідним і традиційним навчанням, створює резерви розвитку зв'язного мовлення школярів без затрат додаткового навчального часу.

7. Під час дослідження виявлено потребу вдосконалити підручники з української мови для 3 та 4 класів, зокрема в доборі дидактичного матеріалу до вправ з ширшим залученням завдань на з'ясування значеннєвих відтінків синонімів. «У системі роботи над синонімами слід передбачити уроки з розвитку зв'язного мовлення, на яких формуються комунікативні вміння» [28, с. 22].

8. Підсумовуючи результати виконання завдань, якими передбачалося з'ясувати, як учні усвідомили сутність синонімів, як слів, близьких за значенням, і антонімів, як слів протилежних за значенням, та наскільки збагатився їхній словниковий запас цими словами, можемо зробити висновок, що, на відмінну від школярів, які навчалися за традиційною методикою, учні експериментальних класів показали значно кращі результати. Це, на нашу думку, обумовлено обмеженою кількістю вправ для роботи з синонімами і антонімами у традиційній методиці і глибоким і цілеспрямованим вивченням синонімів за експериментальною програмою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2001. 20 с.
2. Артемова О. Психолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування. *Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів* : [зб. наук. пр.]. Рівне, 2006. С. 45–49.
3. Бадер В. І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2004. 36 с.
4. Бублій О. А. Розвиток творчих здібностей учнів. *Нива знань*. 2005. № 3. С. 30–32.
5. Варзацька Л. О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання : монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. 310 с.
6. Васильківська Н. А. Методика роботи над засобами зв'язності тексту в початкових класах. Тернопіль : ТНПУ, 2011. 204 с.
7. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
8. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
9. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11–14.
10. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. ЗЗСО : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2020. 160 с.
11. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. ЗЗСО : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2021. 171 с.
12. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4 : Детская психология. 431 с.
13. Гац Н. А. Ознайомлення молодших школярів із засобами зв'язності тексту : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Горлиця, 1995. 48 с.

14. Греб М. М. Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 45 с.
15. Груба Т. Л. Збагачення мовлення учнів 5–6 класів синонімічними формами на міжпредметній основі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1998. 24 с.
16. Гудзик І. П. Українське слово : дидактичні матеріали з розвитку мовлення. Київ : Освіта, 1996. 141 с.
17. Державний стандарт початкової освіти. *Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти. 1–2 класи.* Київ : ОСВІТА-ЦЕНТР, 2018. № 7. С. 92–121.
18. Дідківська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика. Київ : Наукова думка, 1982. 170 с.
19. Дороз В. Ф. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у 5–6 класах шкіл з російською мовою навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 21 с.
20. Дудик П. С. Стилiстика української мови : навч. посiб. Київ : Академiя, 2005. 368 с.
21. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Вища школа, 1972. 402 с.
22. Загальна психологія : навч. посiб. / О. В. Скрипченко та iн. Київ : А.П.Н., 2002. 461 с.
23. Зінченко В. І. Використання інтерактивних форм і методів навчання в ході реалізації навчальних програм в початкових класах. *Початкове навчання та виховання.* 2006. № 19–21. С. 35–37.
24. Каніщенко А. П. Збагачення активного словника молодших школярів. *Початкова школа.* 1988. № 7. С. 21–24.
25. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.

26. Карпалюк В. С., Каньоса П. С., Третяк Н. В. Українська мова. Лексикологія. Фразеологія. Словотвір. Кам'янець-Подільський, 2006. 239 с.
27. Коваль Г. П. Методика викладання української мови. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 133 с.
28. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі. Київ : Шк. Світ, 2008. 250 с.
29. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. Проект. URL: <http://education-ua.org/ru/draft-regulations/319-proekt-kontseptsiya-rozvitku-osviti-ukrajini-na-period-2015-2025-rokiv> (дата звернення: 18.11.2021).
30. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://osvita-yu.mk.ua/reformuvannia-osvity/1773-kontseptsiia-rozvytku-osvity-ukrainy-na-period-2015-2025-rokiv>. (дата звернення: 18.11.2021).
31. Короткий словник синонімів української мови / уклад. П. М. Деркач. Львів, Краків, Париж : Просвіта. 1993. 210 с.
32. Коршун Т. В. Відбір лексики для початкового етапу засвоєння української мови (на матеріалі шкіл з російською мовою викладання) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1995. 25 с.
33. Котик Т. М. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студентів дистанційної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295 с.
34. Кузнецова Н. І. Робота з синонімами в 4 класі. *Укр. мова в школі*. 1981. № 12. С. 45–49.
35. Львов М. Р. Методика розвитку речі младших школьників : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1985. 176 с.
36. Марченко Л. М. Робота з лексичними синонімами на уроках української мови. Київ : Рад. школа, 1981. 136 с.
37. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
38. Машина З. Формування комунікативної компетентності учнів. *Початкова школа*. 2017. № 9. 15–18.

39. Мельничайко В. Я. Елементи лінгвістичного аналізу художнього тексту на уроках мови. *Дивослово*. 1998. № 2. С. 15–18.
40. Методика викладання української мови : навч. посіб. / за ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища школа. 1992. 398 с.
41. Миропольская Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. Київ : Парламентське видавництво. 2002. 87 с.
42. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. *Освіта України*. 2002. № 33. С. 4–6.
43. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Освіта, 2013. 392 с.
44. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль : Астон, 2005. 352 с.
45. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / pid zag. red. Bibik N. M. Київ : Plejadi, 2017. 206 с.
46. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. *Дивослово*. 2005. № 1. С. 7–14.
47. Підласий І. П. Як підготувати ефективний урок : книга для вчителя. Київ : Рад. шк., 2002. 204 с.
48. Полевікова О. Використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови. *Початкова школа*. 2004. № 3. С. 15–18.
49. Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
50. Пономарьова К. І. Збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами як засіб увиразнення мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 20 с.
51. Пономарьова К. І. Система лексичних вправ як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2003. Вип. 26. С. 36–39.

52. Попова Л. Б. Методика формування лексических понять у учаснихся начальних класов (На матеріалі українського язика) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1990. 24 с.
53. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. Київ, 2016. 224 с.
54. Програма з української мови. Система розвивального навчання Ельконіна-Давидова. 1–4 класи. Харків : Незалежний науково-методичний центр, 2012. 32 с.
55. Російчук Т. А. Образні компоненти в структурі становлення писемного мовлення дітей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 17 с.
56. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр – S, 1997. 256 с.
57. Симониченко Т. А. Використання інноваційних технологій у роботі з молодшими школярами. *Рідна школа*. 2013. № 3. С. 77–78.
58. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : методичні рекомендації. *Початкова школа*. 2001. № 10. С. 11–69.
59. Сіранчук Н. М. Основні принципи формування лексичної компетентності молодшого школяра. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2016. Вип. 2 (51). С. 100–112.
60. Сіранчук Н. М. Розвиток образного мовлення молодших школярів у процесі навчання української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 20 с.
61. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
62. Словник синонімів / уклад. Н. О. Будна, З. Л. Головка. Тернопіль : Богдан. 2007. 72 с.
63. Старагіна І. П., Чеснокова О. А. Особливості мовленнєвого розвитку дитини в системі розвивального навчання. *Початкова школа*. 2002. № 3. С. 51–53.

64. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. 670 с.
65. Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. І. К. Білодіда ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1973. Кн. 4 : Лексика і фразеологія. 439 с.
66. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид. допов. Київ : Вища шк., 2002. 439 с.
67. Ушинський К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. Москва : Педагогика, 1990. Т. 5. 528 с.
68. Хорошковська О. Н. Розвиток мовлення молодших школярів : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1985. 96 с.
69. Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання. Київ, 2000. 306 с.